

VOORJAAR
01/2024

vogels

SAMEN
VOOR VOGELS
EN NATUUR

Baanbrekend
onderzoek naar
onze Sahel-vogels

Handel in
'Vogels
van God'

Interview
vogeltekenaar
Killian Mullarney



Vogelbescherming
NEDERLAND

Hulp in ‘nood’

Twee jonge ransuultjes die nog niet kunnen vliegen, kijken met opengesperde ogen nieuwsgierig de wereld in. Hoe mooi wil je het als fotograaf hebben? Natuur- en vogelfotograaf Rollin Verlinde maakte deze superplaat, maar zijn verhaal klinkt anders: “Dit is een beeld van enkele jaren geleden, gemaakt in een vogelopvangcentrum in het Belgische Malderen. Deze takkelingen zijn binnengebracht door naïeve maar bezorgde wandelaars, die veronderstelden dat de jonge uiltjes door hun ouders in de steek waren gelaten. Ik maakte dat jaar een kalender voor de fundraising van dit centrum, omdat vogelopvangcentra afhankelijk zijn van particuliere giften. De indringend kijkende ransuilen hielpen om extra inkomsten te generen.” Ook in Nederland zijn zo’n dertig vogelasielen actief om in het wild levende vogels die in nood verkeren te helpen. Vrijwilligers zorgen met hart en ziel voor alle binnengebrachte vogels. De opvangcentra zijn afhankelijk van subsidies, particuliere giften en nalatenschappen. Jaarlijks worden duizenden vogels opgevangen en na herstel weer losgelaten in de vrije natuur. Ook de ransuilen op de foto werden later met succes losgelaten op de plaats waar ze waren gevonden. Zie je jonge uiltjes, laat ze dus vooral met rust.

MEER WETEN OVER UILEN?

Ontdek de mysterieuze wereld van uilen met de online vogelcursus van Vogelbescherming. Deze interactieve cursus biedt een fascinerende reis door het rijk van zes Nederlandse uilen, waaronder de ransuil. Leden betalen 20 euro. Ga naar vogelbescherming.nl/cursus.

RANSUILEN Rollin Verlinde/Vilda Tekst: Hans Peeters



A wide-angle photograph of a Sahelian landscape. The foreground is a dry, orange-brown sandy area. In the middle ground, there is a flat, wet area with patches of green grass and small, leafless trees. A large flock of birds, likely waders or waterfowl, is scattered across the wetland. The sky is a pale, hazy blue, filled with dozens of birds in flight, appearing as dark silhouettes against the light background.

**Grensverleggend
Nederlands vogelonderzoek**

TEKST RUUD VAN BEUSEKOM

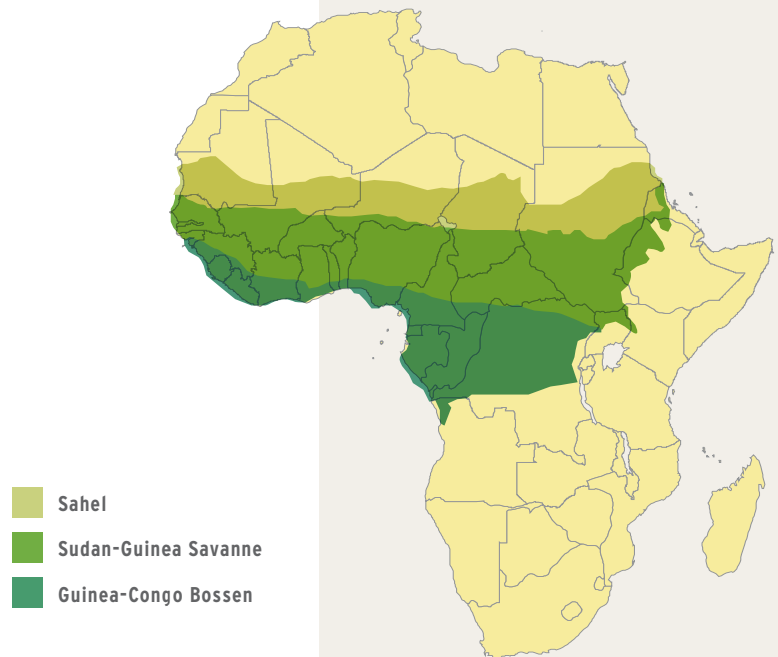
Wat spoken 'onze' vogels uit in de Sahel?

Het voorjaar komt steeds dichterbij. En daarmee ook de trekvogels die in Nederland gaan broeden. Met hoeveel ze komen, en in welke conditie, hangt sterk af van de mate waarin ze hun trektochten weten te overleven en hoe ze hun verblijf in Afrika hebben doorstaan. Daar wisten we vrij weinig over. Een gigantisch onderzoek door vier Nederlandse onderzoekers bracht daar verandering in.



ROODKOPKLAUWIER Markus Varesvuo/Agami

In februari lengen de dagen aanzienlijk. Wie kijkt er nu niet hoopvol uit naar het voorjaar? Naar april, naar de eerste gele kwikstaarten tussen de schapen op zoek naar insecten. Naar de zingende grasmus in de duinen, de baltsvlucht van de boompieper op de hei, de bonte vliegenvanger die de nestkastjes checkt. Het zijn deze – en nog veel meer soorten – zangvogels die nu in Afrika verblijven, waar ze onze winter doorbrengen. Voor veel vogels is de Sahelzone tussenstop of eindhalte.



Hoe het met trekvogels gaat die broeden in Nederland, hangt sterk af van hoe ze de winter doorkomen in Afrika en of ze hun trektochten weten te overleven. De aantallen grasmussen in Europa bijvoorbeeld, stortten in de jaren zeventig van de vorige eeuw in tijdens de jaren van de grote droogte in de Sahel, die zeker een decennium zou aanhouden. Het veroorzaakte eveneens een humanitaire ramp: een hongersnood onder miljoenen Afrikanen.

Méér florerende broedvogels

Gelukkig zijn de winters in dat deel van Afrika al een flink aantal jaren veel natter – en onder invloed van klimaatverandering in de toekomst mogelijk nog meer. Hierdoor keren er nu al trekvogels als grasmus, rietzanger en purperreiger in grotere aantallen terug uit de Sahel; er floreren weer soorten als broedvogel waardoor ze van de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels konden worden geschrapt. Het maakt direct duidelijk waarom de bescherming van vogels niet ophoudt bij menselijke grenzen en waarom het zo belangrijk is dat Vogelbescherming deel uitmaakt van BirdLife International: de grootste natuurorganisatie ter wereld. Met veel BirdLife Partners op het Afrikaans continent onderhouden wij nauwe banden.

Nederlandse onderzoekers

Tot voor kort was nauwelijks bekend wat veel van ‘onze’ vogels – de zomervogels uit Europa en dan

vooral landvogels – in dit enorme gebied in Afrika ’s winters uitspoken. Waar en hoe leven ze, in welke aantallen? Wat is de invloed van de grote landschappelijke veranderingen in de Sahel? Daar is nu verandering in gekomen. Een klein team van Nederlandse onderzoekers – Leo Zwarts, Rob Bijlsma, Jan van der Kamp en Marten Sikkes – heeft een ongelooflijke prestatie geleverd door van 2007 tot en met 2019 de Sahel te doorkruisen om vogelonderzoek te doen. Vogelbescherming heeft het Sahel-vogelonderzoek ondersteund, onder meer in het kader van ons Living on the Edge-project.

Onlangs publiceerden de onderzoekers hun resultaten in een dik nummer van het wetenschappelijke tijdschrift Ardea van de Nederlandse Ornithologische Unie, dat overigens uiterst leesbaar en zeer interessant is. Het artikel dat je nu leest, kan slechts een tipje van de sluier oplichten van de kennis die hierin wordt geëtaleerd.

De Sahel in enge zin is het gebied direct ten zuiden van de Sahara, dat zich uitstrekt van de Atlantische tot de Indische Oceaan, van Mauritanië en Senegal in het westen, tot Ethiopië in het oosten. De Sahel in ruime zin, zoals hier bedoeld en waar het onderzoek plaatsvond, is een gebied van 6000 bij 1600 km, in totaal bijna 10 miljoen km²; zo groot als het hele Europese continent. Het is de brede overgang van de droge Sahara in het noorden tot de natte tropische bossen in het zuiden en bestrijkt ook de Sudan- en de Guinée-zone. Vooral de mate van regenval bepaalt hoe het landschap eruit ziet. Je vindt er halfwoestijn, savanne, acaciabossen, moerassen, rivieren en tropisch regenwoud en tegenwoordig vooral landbouwgrond.

2144 steekproefgebiedjes

De onderzoekers telden van november tot in maart alle vogels in het duizelingwekkende aantal van 2144 steekproefgebiedjes, representatief voor de diversiteit aan landschappen binnen de Sahel. Niet alleen de trekvogels uit Europa, Noord-Afrika en Azië werden geteld, ook de lokale, Afrikaanse soorten. Ze keken naar het gedrag van de vogels en waar de vogels hun voedsel zochten, in welke soorten bomen en struiken. En dat deden ze dus in 14 landen, waarvan in de loop der jaren een steeds groter deel werd geteisterd door oorlog, terrorisme en politieke onrust door staatsgrepen.

Waar precies trekvogels uit Europa voorkomen wordt vooral bepaald door de mate van openheid van het landschap, die in de Sahel weer vooral door regenval wordt gestuurd. De overeenkomsten met hun leefgebieden in Europa zijn duidelijk als je door je oogbaren kijkt. Duinpiepers, gele kwikstaarten, tapuiten en kortteenleeuweriken bijvoorbeeld houden meer van openheid, boompiepers zoeken in besloten terrein onder bomen hun voedsel en de roodkopklauwier jaagt op insecten op de grond vanuit bomen en struiken. >



GELE KWIKSTAART Andres M. Dominguez/Nature in Stock



◀ **RIETZANGER** Dave Tipling/Nature in Stock

Bomen en struiken zijn heel belangrijk voor allerlei soorten grasmussen, waaronder baardgrasmussen, braamsluipers en bergfluiters; deze werden vooral in de savanne gezien. De bonte vliegenvanger en de orpheusspotvogel daarentegen vind je meer in natte, gesloten bossen in het zuiden van de Sahel. Je ziet die vogelsoorten overigens niet overal of evenveel in elke boom of struik, integendeel. 99 procent van alle vogels werd gezien in slechts 41 van de meer dan 300 soorten bomen en struiken. Vooral twee soorten acacia's en de woestijndadel bleken favoriet, terwijl dat bij lange na niet de talrijkste boomsoorten waren. Bergfluiters zaten zelfs bijna alleen in deze bomen. Algemeen gesteld, blijken de insectenetende vogels een voorkeur te hebben voor doornige soorten.

Acacia's

Satellietbeelden die de toe- of afname van bos laten zien zeggen dus niet veel; het gaat om wélke bomen toe- of afnemen. Regenval bepaalt voor een groot deel de bedekking door bos, maar ook het gebruik ervan door de bevolking. Die plant én kapt selectief. Bepaalde bomen, zoals een van de acacia's die zo belangrijk is voor vogels, worden zeer gewaardeerd en dus gespaard of geplant. Cashewplantages echter hebben niets te bieden voor vogels; helaas zijn juist die de laatste de-

cennia flink uitgebreid in het zuidelijk deel van de Sahel. Hierdoor is heel veel leefgebied voor trekvogels én lokale vogels verdwenen. Ook de omzetting van savanne naar landbouwgrond heeft voor veel vogels een armetierig leefgebied opgeleverd, hoewel enkele soorten, zoals de gele kwikstaart, daarvan juist hebben geprofiteerd.



GRASMUS Dick Forsman/Agami

Het onderzoek maakt ook mogelijk om te berekenen hoeveel trekvogels er overwinteren in de Sahel. Degelijk onderbouwd geven de onderzoekers schattingen die werden vergeleken met eerdere schattingen van de populaties van tientallen soorten die in Europa en Azië broeden. Van bepaalde soorten zijn die nieuwe schattingen veel hoger dan eerdere, zoals die van de bergfluiters, de maskerklauwier en van baardgrasmussen. Van andere soorten, zoals de gekraagde roodstaart en de grasmus lijken de broedpopulaties juist te worden overschat. Verder moeten de verspreidingskaarten van veel soorten vogels die in Afrika overwinteren worden aangepast aan de hand van het nieuwe onderzoek. Het blijkt dat de winterspreiding van vooral wijdverbreide soorten, zoals de tijtjaf, sterk overschat wordt. Bovendien blijken veel soorten noordelijker in de Sahel te overwinteren dan eerder gedacht, zoals de tapuit, en andere juist weer zuidelijker, zoals de grauwe vliegenvanger.

Maximaal

Het is nu aan de internationale vogel- en natuurbescherming, waaronder BirdLife International en lokale en regionale partners en partijen, om de waardevolle kennis die het onderzoek heeft opgeleverd, maximaal te gebruiken. De Sahel staat namelijk onder grote druk door sterke bevolkingsgroei, waardoor veel bomen en struiken

worden gekapt, savannes worden omgezet in landbouwgebied en grote gebieden worden overbegraasd door vee.

Great Green Wall

Om de gevolgen van deze negatieve ontwikkelingen een halt toe te roepen werken de betrokken landen samen om een gigantische groene gordel van duizenden vierkante kilometers te realiseren, het Great Green Wall Initiative. Oorspronkelijk bedacht als een enorme plantage van bomen, zal de Great Green Wall intussen veel meer een mozaïek worden van bomen en bosjes, bedoeld om het landschap te herstellen.

Dankzij de inbreng van BirdLife en Vogelbescherming op de achtergrond is er bij het aanplanten en beschermen van bomen ook veel meer aandacht voor biodiversiteit. Het uiterst waardevolle onderzoek van de vier bevlogen Nederlandse ornithologen maakt het mogelijk om er goed onderbouwd voor te zorgen dat deze Great Green Wall ook aantrekkelijk wordt voor vogels. Voor zowel de trekvogels als de lokale vogels, maar zeker ook voor de plaatselijke bevolking. ➤

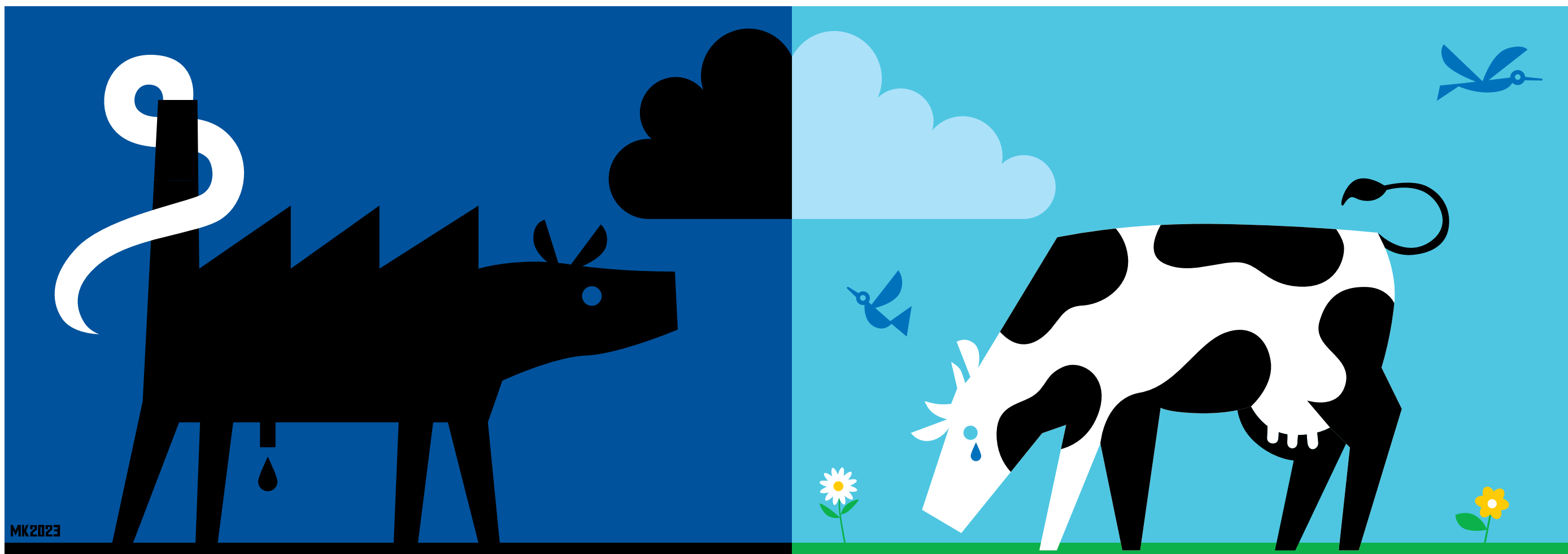
Meer weten over het Nederlandse Sahel-onderzoek? Ga naar ardea.nou.nu

HELP MEE VOGELS IN DE SAHEL TE BESCHERMEN

Vogelbescherming kan dankzij de Nationale Postcode Loterij en gulle giften van leden op vele fronten voor vogels actief zijn in de Sahel. In **vogels** hebben we er geregeld aandacht aan gegeven. Wie meer wil weten over de resultaten van ons laatste grote project Birds Bees & Business, kan kijken op birdbees-business.nl. Wil je meehelpen deze trekvogels te beschermen, ga dan naar vogelbescherming.nl/doneer. Of scan de QR-code.



O.A. STELTKLUUT, LEPELAAR Lars Soerink



Minder koeien, meer veldleeuweriken en... meer boeren

De overheid moet vele malen voortvarender handelen om de impasse in het landelijk gebied te doorbreken. Dat begint met de aankoop van grond. Alleen zo wordt de overgang naar duurzame landbouw voor duizenden boeren haalbaar en komt het proces naar de landbouw van de toekomst wél op gang, meent Kees de Pater, beleidsmedewerker bij Vogelbescherming.

Het gaat bizar slecht met veldleeuweriken, grutto's en een hele reeks andere boerenlandvogels. Het is geen wonder als je de cijfers tot je laat doordringen. Sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw is er 400.000 hectare kruidrijk grasland uit het Nederlandse landschap verdwenen. Bijna acht keer de Noordoostpolder. In een eeuw tijd zijn er ook nog eens een dikke 200.000 kilometer landschapselementen als houtwallen en heggen 'opgeruimd'. Tegelijkertijd nam het aantal boeren in Nederland in rap tempo af. Als deze trend doorzet, dan verdwijnen er de komende jaren nog heel wat meer boeren.

Wat toenam: de productie, hectares snijmais, drijfmest, stikstofemissies, import van soja voor veevoer... En heel wat ellende voor veel boeren. Bekend zijn ze geraakt in de ratrace van steeds meer productie met nieuwe investeringen en leningen om het hoofd boven water te houden. Nu zitten we met een leeg landschap, niet alleen

hier in Nederland, maar dankzij de gewassen die worden verbouwd voor onze varkens en koeien ook elders in de wereld. De vinger zou dus zeker niet alleen naar de boeren moeten wijzen, maar Brussel en Den Haag, banken, zuivelbedrijven, supermarkten én consumenten hebben dit veroorzaakt. Het kan anders, tenminste als de overheid haar verantwoordelijkheid neemt.

Groot Vee Eenheid

Een kleine maar groeiende groep boeren, veelal biologische, lukt het om een goed inkomen te halen uit een natuurvriendelijk bedrijf. Waar de gemiddelde melkveehouder 2,2 Groot Vee Eenheid, zeg maar koe, per hectare heeft, doen zij het met 1 tot 1,5 koeien die grazen op kruidrijk grasland tussen brede sloten en houtwallen. Gezond zijn deze koeien, maar ze geven wel 4000 liter melk minder per jaar dan die van de buurman.

Dat deze boeren het toch redden, is omdat ze minder kosten hebben. Bij

de bank, bij de veearts, voor kunstmest en krachtvoer en ja, ze krijgen ook een wat betere prijs voor de melk. Dit zijn de boeren die de grutto en de veldleeuwerik gaan redden. Maar dan moeten het er wel veel meer worden. Enkelen maken de stap dankzij het Rijke Weide Vogelfonds en vergelijkbare initiatieven die grond voor hen kopen. Zij geven het voorbeeld, maar de schaal is nog te klein. Als de overheid boeren echt een toekomst wil geven én de natuur wil herstellen, moet de huidige impasse worden doorbroken. Dat begint met grond. Zorg ervoor dat startende natuurboeren betaalbare grond krijgen. Door grond te kopen van stoppende boeren en die tegen lagere kosten aan natuurboeren door te verkopen. En door die boeren tijdens de transitie te ondersteunen. Niet in een kleine zoveelste 'pilot', maar groot, zodat we het volgend decennium met minder vee, maar met meer boeren kunnen genieten van veel meer vogels op het boerenland. ➤

2024: Jaar van de Huismus

TEKST EN ILLUSTRATIE
ANNE-LIEKE FABER

Elke tuin een huismussentuin

Hun gekwetter en bedrijvigheid maakt de huismus misschien wel tot de gezelligste vogel van Nederland. Geen andere vogel leeft zo dicht bij ons in de buurt. Helaas staat deze favoriete vogel op de Rode Lijst van bedreigde broedvogels. Mussen missen plekken om te schuilen en nestelen én ze vinden te weinig voedsel in het stedelijk gebied. Als jij op een plek woont waar ze nog wel voorkomen, kan je ze helpen in je tuin. Ga aan de slag en maak een thuis voor de huismus.

Plaats een waterschaal, waar ze kunnen drinken en badderen. Of maak een vijvertje met een flauwe oever.

Huismussen eten zaden, granen, bloemknoppen en bessen. In de broedtijd eten jonge huismussen veel insecten. Met verschillende inheemse planten in de tuin zijn die er volop.

Met een stofbad onderhouden mussen hun veren en verwijderen ze parasieten. Strooi zand op een zonnige, droge plek. Of haal een tegel weg.

Huismussen zijn dol op rommelhoekjes. Laat bladeren liggen tot het einde van de winter, of veeg ze in de border.

Laat uitgebloeide bloemen staan tot in het voorjaar voor de zaden.

Huismussen leven in groepen. Ze broeden graag samen onder dakpannen, in gaten van gebouwen of in nestkasten. Plaats dus meerdere geschikte nestkasten bij elkaar.

Gebruik geen bestrijdingsmiddelen. Dat doodt alle insecten, waardoor er minder voedsel is voor huismussen.

Plant groenblijvende inheemse hagen, klimplanten en struiken. Hier vinden huismussen voedsel, slapen ze en ontmoeten elkaar.

Kijk voor meer tips op vogelbescherming.nl/jaarvandehuismus

Kuifduiker vs. Geoorde fuut

Ze zijn familie van de fuut, maar bij velen een stuk minder bekend: de geoorde fuut en de kuifduiker. De eerste broedt in Nederland, de tweede is bij ons alleen als wintergast te zien. Gedurende de winterperiode zijn beide fuutachtigen moeilijk uit elkaar te houden met een sterk gelijkend verenkleed. Maar als je goed op hun kop let – voor ze weer onder duiken, want dat doen ze steeds – moet je ze toch wel op naam kunnen brengen.



Witte wangen, duidelijk gescheiden van kopkap
Vlak voorhoofd
Rechte snavel met vaak lichte punt

KUIFDUIKER



Donkere bovenvleugel met witte armpennen en witte 'voorvleugel'

De kuifduiker is in ons land dus alleen in de winter te bewonderen en is daarbij duidelijk minder algemeen dan de geoorde fuut. We hebben het over respectievelijk enkele honderden tot enkele duizenden vogels.

Kop- en snavelvorm

Eigenlijk zijn beide vogelsoorten zwart-grijs-wit. Om ze goed uit elkaar te houden, is vooral de vorm van de kop belangrijk. Geoorde futen hebben een steil voorhoofd en een rondere kop, terwijl kuifduikers een meer langgerekte, 'hoekige' kop hebben. Dit wordt nog geaccentueerd door de snavelvorm: met een opgewipte punt bij geoorde fuut en recht bij kuifduiker. De kuifduiker heeft verder een lichte punt aan de snavel, die helaas niet altijd opvalt. Wat vaak wel goed opvalt als je door verrekijker of telescoop aan het turen bent, is de kleurverdeling op de kop. Bij kuifduikers is het wit van de wangen duidelijk gescheiden van de zwarte 'kopkap'; bij zijn geoorde neefje is die grens minder strak en grijs.



Steil voorhoofd
'Smoezelige' wangen, die overgaan in kopkap
Snavel iets opgewipt aan de punt

GEOORDE FUUT



Donkere bovenvleugel met witte arm- en (deels) handpennen



KUIFDUIKER Saverio Gatto/Agami



GEOORDE FUUT Yves Adams/Vilda

Tijdens de winter gaan geoorde fuut en kuifduiker in subtiele tinten gekleed. Maar in de broedperiode schitteren ze in mescherpe outfits. Kijk maar.

In het voorbijvliegen

Andere verschillen zie je als de vogels op de wieden gaan. Beide soorten hebben bonte bovenvleugels die net iets van elkaar verschillen. Het zwart-wit patroon verschilt namelijk. Beide soorten hebben een witte achterrand op de vleugels, maar bij de geoorde fuut loopt deze verder door naar de vleugelpunt. Een ander kenmerk laat zich buiten overigens gemakkelijker waarnemen: bij kuifduikers zie je een witte voorvleugel.

Meer weten?

Wil je meer weten over winterse watervogels, ga naar vogelbescherming.nl/wintersedukvogels

KUIFDUIKER LINKS Erik van Velden/NIS **KUIFDUIKER RECHTS** Fred Visscher/Agami **GEOORDE FUUT LINKS** Mathias Putze/Agami **GEOORDE FUUT RECHTS** Tomi Muukkonen/Agami

Gratis vogelherkenningscursus
Vogelbescherming biedt online voor beginnende vogelliefhebbers gratis herkenningscursussen aan. Kijk op vogelbescherming.nl/cursus

Kuifduiker en geoorde fuut zie je in het winterhalfjaar vooral in de westelijke Waddenzee, de Deltawateren en het IJsselmeergebied. Zwaartepunt van de verspreiding ligt bij beide soorten rond de Grevelingen. Een plek waar ze vaak samen te zien zijn, en waar je dus goed kan oefenen, is bijvoorbeeld de buitenzijde van de Brouwersdam, tussen Zuid-Holland en Zeeland.